

O'ZBEK MUMTOZ ADABIYOTI NAMUNALARINING MUSTAQILLIK YILLARIDAGI TALQINLARI

P. Davronova ¹*Annotatsiya:*

Markaziy Osiyo mintaqasi, eng avvalo, uning asosiy bo'lagi –O'zbekiston dunyo mumtoz adabiyotida o'zining muhim lirik o'rniga ega sahifalaridandir. Ushbu maqola davomida biz ham o'zbek adabiyotshunosligini mumtoz namunalarini eng yorqinlarini mustaqillik davridagi yagicha ijod namunalarini tahlil etdik. Maqolada mumtoz janrlardan bugungi zamonda foylanish darajasini qay tarzda ketayotganini ham ko'rib chiqilgan. Shuningdek, maqola mumtoz adabiyotimizning yorqin vakilasi Nodiraning „Eshit“ radifli g'azalini badiiy tahlilidan iborat.

Kalit so'zlar: Sharq adabiyotshunosligi, mumtoz adabiyot, g'azal, ruboiy, masnaviy, adabiy davrlar, mustaqillik davri adabiyoti zamonaviy asarlar klassik janrlar, tasavvuf, takror va tazod janri.

O'zbek adabiyoti deyilganda o'zbek xalqi ijodiy daholarining o'lmas ijodiy namunalari, tarixan badiiyligi, erksevarlik harakatlari, vatansevarlikning eng yorqin timsoli ko'z oldimizda gavdalanadi. Mana necha vaqtlardan buyon O'rta Osiyoda yashagan turkiyzabon xalqlar adabiyoti birlashtirilib, turkiy til deb ataladigan tilda yoki mahalliy ilm-fanda ko'pchilik ishonganidek, chig'atoy (eskio'zbek) tilida yozilgan. Binobarin, o'sha qadimiy turkiy adabiyot qadimgi turkiy yozuvning ilk yodgorliklaridan boshlab, shu bepoyon ona zaminda yashovchi deyarli barcha turkiy xalqlarga tegishli bo'lib, bu ma'lumot biror manbada yozilmagan bo'lsa-da, o'zbek adabiyotining ajralmas qismi hisoblanadi. Mumtoz adabiyot aslida milliy va jahon badiiy madaniyati xazinasini tashkil etgan, qancha asrlardan buyon o'zining qadri va qimmatini ma'naviy zalvorini yo'qotmay kelayotgan, ko'pchilik tomonidan tan olingan mashhur asarlar silsilasi hisoblanadi.

XVIII asr – XIX asrning birinchi yarmi adabiyoti Uvaysiy, Nodira va Maxzuna kabi ajoyib shoirlarning paydo bo'lishi bilan ajralib turadi. Ular erkak shoirlar bilan birga o'zbek adabiyotida realistik tendentsiyalarni faol rivojlantira oldilar. Shu bilan birga, ta'kidlab o'tish joizki, birinchi marta ayol sevgi lirikasi paydo bo'ldi. O'sha davrning eng ko'zga ko'ringan shoirlari anchagina salmoqlidir.

Maqolaning boshlanish qismida qadimgi mumtoz adabiyot namunalari va ularning yaralish davri yoritildi. Hozir esa zamonaviy davr adabiyotining mumtoz namunalari bayonini boshlaymiz.

Adabiyot taraqqiyotidagi hozirgi davr ham janr, ham mavzular turfa xilligi bilan ajralib turadi. Zamonaviy adabiyot – bu juda noaniq hodisadir. Bir tomondan, adabiyot va mualliflar avvalgi yillarda ko'p asrlar davomida bo'lgani kabi, senzura bilan ham, hech qanday ramka yoki kanonlar bilan ham cheklanmagan holda, yanada erkinlashdi. Boshqa tomondan, aynan adabiyot hech nima va hech kim bilan chegaralanmaganligi sababli, bugun bozorda siz nafaqat badiiy qiymatga ega, balki zamonaviy o'quvchilarning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan yuzlab nomdagi asarlarni ko'rishingiz mumkin. Bugungi kungacha umumiy o'zbek adabiyotini davrlashtirish uchun muhim bir fikr mavjud emas. Lekin adabiy siymolarni baholashda emas tanlash va kiritishda ma'lum mushtaraklikka erishildi. Chunonchi, ilk bosqich «X asrga qadar bo'lgan turkiy adabiyot» deb nomlandi va xalq og'zaki ijodi hamda kitoblarni qamra boldi. Keyingi davr «X–XII asrlar» dan tasavvufbozoriya Yusuf Xoshojib, Mahmud Qoshg'ariy, Ahmad Yugnakiy, Ahmad Yassaviy, NizomiyGanjaviy joy oldi. «XII–XIV asrlar»ga Yunus Emro, Qozi Burhoniddin, Kodekus Kumanikus, Nosiriddin Rabg'uziy, Nasimiy, Sayfi Saroyi kiritildi. «XV asr» Alisher Navoiy, Qayg'usiz Abdol, Sulaymon Chalabiy, Asan Qayg'i ijodidan tashkil topdi.«XVI asr» ga Fuzuliy, Bayramxon, Shoh Ismoil Hatoiy, Bobur kiritildi. «XVII asr»dan Nobiy, Qoracha o'g'lon, Mashrab, Avliyo Chalabiy, Abulqozi joy oldilar. «XVIII asr» Mahtumquli, Buxor Jirov, Voqif, Andalib, Huvaydo, Qurbonali Ma'rupiy asri deb kelishildi. «XIX asr»ga Dadal o'g'lu, Molda Niyoz, Jambul, To'xtag'ul, Ogahiy, Nodira, Nomiq Kamol, Tavfiq Fikrat, Mirzo Fathali Oxundzoda, Ismoilbek Gasprali, Yusuf Oqchura, Abay, Kamina, Mulla Napas, Seyidiy kiritildi.

Muhim bosqichlardan biri bu «XX asradabiyoti». Uning muhimligi shunda kibu adabiyot mamlakatlar prinsipi bilan ha lqilindi. Chunonchi, Ozarbayjondan A.Sobir, J.Mamadqulizoda, Husayn Jovid, Samad Vurg'un, M.H.Shahriyor, B.Vahobzoda ijodi olindi. O'zbekistondan A. Fitrat, A.Cho'lpon, A. Qodiriy, Oybek, A. Oripov kiritildi. Turkiyadan M. E. Yurdakul, U.Sayfiddin, Ziyo Ko'k Alp, M.A. Erso'y, Ya.K.Bayotli,

R. N. Guntekin, F. N.Chamlibel, A.H.Tanpinar, O'rxon Vali, Arif Nihot Asiya, Tariq Bo'qro ijodlar iolindi..

Ulug'bek Hamdam hozirgi o'zbek she'riyatida beshta asosiy yo'nalishni
ajratib ko'rsatadi:

¹ Davronova Parizoda, Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

- an'anaviy;
- xalq (folklor);
- zamonaviy;
- aruz;
- sinkretik.

Ulug'bek Hamdamning fikricha, istiqloq davri she'riyati har qanday mafkuraga xizmat qilishdan chekildi va hayotni aks ettirishning o'zga shakllarini topishga

intiladi, o'zining asl yo'nalishini topishga harakat qiladi. Natijada, u odamga yaqinroq bo'lib, uning dardi, hayotiy haqiqati haqida gapiradi. Yana bir ekstremal narsa bor: o'z

ichki dunyosiga haddan tashqari sho'ng'ib ketgan shoir o'zini o'rab turgan olamni unutadi. Shu tufayli poetik makon keskin qisqaradi. Boshqa tomondan, modernizm tarafdorlari she'riyatni o'ziga xos o'rnidek ko'rinishga keltirishga harakat qilishadi: ular xuddi futuristlar va dekadentlar singari "san'at uchun san'at" shiori ostida ijod qilishadi. Bunday holda, chinakam she'riyat fonga o'tadi. She'r ochiq maydonlardan saralangan g'ayratli versifikatsiya ishqibozlarining kamera doirasiga qaytdi. Umumiy oqimdan ifodalilik va uslubiy xususiyatlar farqiga qaramay, biz o'zbek she'riyatining bir qancha yirik vakillari: Tursun Ali, Bahrom Ro'zimuhammad, Faxriyor, Aziz Said, Go'zal Begim va boshqa iste'dodli shoirlarni ajratib ko'rsatamiz. Zamonaviy she'riyatda etakchi o'rinni an'anaviy yo'nalish, tojik xalqning ma'naviy manfaatlari bilan bog'liq bo'lib, shuning uchun ham minglab nusxada nashr etiladi: bular ErkinVohidov, Abdulla Oripov, Halima Xudayberdiyeva, Usmon Azim, Muhammad Yusuf, Mahmud Toir, Rajiddin Sayid, Iqbol Mirzo. HalimaAhmedova, Rahimjon Rahmat, Zebo Mirzaevalarning ramziy she'riyati yangi o'zbek she'riyatining alohida sahifasini ochadi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, Sharq she'riyati, nasri asrlar osha saqlanib qoldi, zamonni zab tetdi. Qancha yillar o'tsa ham avlodlar uchun o'zbek adabiy me'rosi ma'daniyat sarchashmasi bo'lib qolaveradi. Zamonaviy adabiyotda mumtoz asarlarning o'rni beqiyosligini anglagan yosh avlod ko'payishini umid qilib qolamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- [1]. B. Qosimov. *O'zbek adabiyoti va adabiy aloqalari tarixi*. — T.: «Fan va texnologiya», 2008, 600 bet
- [2]. B. Sarimsoqov, E. Ochilov. *Hozirgi o'zbek she'riyatining taraqqiyot tamoyillari // O'zbek tili va adabiyot ijurnali*, 2007 yil, 3-son
- [3]. N. Sharopova. *Hozirgi o'zbek she'riyatida janriy izlanishlar tamoyili*. «O'zbektilivaadabiyoti», 1996 yil, 5-son.
- [4]. U.Normatov. *Dunyoni yangicha ko'rish ehtiyoji. Jahon adabiyoti*, 2002, 12-son.
- [5]. Xotam Umurov. *Adabiyot nazariyasi*. —T.: Sharq, 2002 6-bet